

УДК 81'23

ПРО СТАН РОЗВИТКУ МОВЛЕННЯ ЯК ДІЯЛЬНОСТІ У ДІТЕЙ П'ЯТИ РОКІВ

Лариса Калмикова

доктор психологічних наук, професор,
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет
імені Григорія Сковороди», Переяслав-Хмельницький, Україна
klo377@mail.ru

АНОТАЦІЯ. У статті подано результати вивчення стану, особливостей і рівнів розвитку мовленнєвої діяльності дітей п'яти років, висвітлено кілька аспектів емпіричного дослідження: по-перше, представлено опис психолінгводіагностичних методик і методів студіювання мовлення дітей цього віку, зокрема його утворювально-складових: мотиваційних, інтенціональних, цілеутворювальних, внутрішньомовленнєвих і структурно-граматичних; по-друге, якісна і кількісна характеристика стану сформованості у п'ятирічок мовленнєвих операцій, які в їх сукупності надають певне наукове уявлення про своєрідність мовленнєво-діяльнісного розвитку на завершальному етапі дошкільного онтогенезу.

Ключові слова: психолінгводіагностика, мовленнєво-діяльнісний розвиток, мотиви, інтенції, мета висловлювання, внутрішнє програмування мовлення, граматичне структурування.

**О СОСТОЯНИИ РАЗВИТИЯ РЕЧИ КАК ДЕЯТЕЛЬНОСТИ
У ДЕТЕЙ ПЯТИЛЕТНЕГО ВОЗРАСТА**

АННОТАЦИЯ. В статье представлены результаты изучения состояния, особенностей и уровней развития речевой деятельности детей пяти лет, освещено несколько аспектов эмпирического исследования: во-первых, описаны психолингводиagnostические методики и методы наблюдения речи детей этого возраста, в частности ее образовательно-составных: мотивационных, интенциональных, целеобразовательных, внутреннеречевых, структурно-грамматических; во-вторых, дана качественная и количественная характеристика состояния сформированности у пятилеток речевых операций, которые в своей совокупности дают определенное научное представление о своеобразии речедеятельностного развития на завершающем этапе дошкольного онтогенеза.

Ключевые слова: психолингводиagnostика, речедеятельностное развитие, мотивы, интенции, цель высказывания, внутреннее программирование речи, грамматическое структурирование.

**ON STATUS OF SPEECH DEVELOPMENT
AS AN ACTIVITY OF FIVE YEARS OLD CHILDREN**

ABSTRACT. The article presents the results of studying the state, features and levels of speech activity development in five years old children, it highlights several aspects of empirical research: firstly, describes psycholinguodidactic methods and techniques for studying this age children's speaking, in particular its formation components: motivational, intentional, aim formative, internally speech and structurel grammatically; secondly, qualitative and quantitative characteristics of the state of formed speech operations in five years old children, which in their totality provide some scientific ideas about its originality concerning speech activity development on the final stage of preschool ontogeny.

Key words: psyholinguodidactics, speech and activity development, motivations, intentions, purpose of utterance, internal programming of speaking, grammatical structuring.

Вступ

Психолінгвістичні дослідження двадцяти останніх років переконливо підтвердили багатовимірність мовленнєвого феномена (процес, діяльність, компетентність, стан, властивість, поведінка, семіотична і синергетична системи, спілкування тощо), потребу в урахуванні багатоманітності мовленнєвих виявів і їх своєрідності, розмежуванні свідомої і несвідомої інстанцій у мовленні.

У зв'язку з цим важливо вивчити стан та еволюцію мовленнєво-діяльнісного онтогенезу дошкільників. Вирішення

цієї проблеми сприятиме подальшому розвитку вікової психолінгвістики, рефлексивної психолінгвістики, теоретичному обґрунтуванню психолінгводидактики, а відтак дасть змогу забезпечити своєчасне стартове становлення дошкільників як мовленнєвих особистостей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Розвідки в галузі мовлення дітей дошкільного віку присвячуються різним аспектам цієї проблеми: онтогенезу внутрішнього мовленнєвого процесу (Б. Баєв, С. Драпкіна, Г. Мчедлішвілі); закономірностям розвитку мовлення (Т. Ахутіна, А. Богуш, П. Блонський, О. Запорожець, С. Ервін-Тріпп, Дж. Кац, В. Леопольд, Д. Макніл, Т. Слама-Казак, Ф. Сохін, Т. Ушакова, Л. Федоренко, Дж. Фодор); мовним особистостям мовлення та мовній компетенції (Л. Блум, М. Брайн, О. Гвоздев, І. Горелов, Г. Добрава, К. Крутій, Н. Русакова, К. Сєдов, Д. Слобін, Ч. Фергюссон, С. Цейтлін та ін.). Останнім часом з'являються дослідження, в яких більш чітко виділяються окремі, власне мовленнєво-діяльнісні, характеристики дитячого мовлення (А. Богуш, Н. Гавриш, Л. Красильніков).

Разом з тим у дитячій і лінгво-педагогічній психології до цього часу зберігається трактування усного мовлення як недиференційованого потоку говоріння: не розмежовуються спонтанні висловлювання й діяльнісні характеристики мовлення дошкільників, у ньому не вичленовуються психолінгвістичні й металінгвопсихологічні параметри. У психології і нині немає цілісних досліджень специфіки внутрішньої психологічної організації процесу породження мовлення у дітей з урахуванням послідовності взаємопов'язаних його фаз, ролі усвідомлення й особливостей внутрішнього мовлення в початковому розвитку мовленнєвої діяльності; недостатньо вивчені особистісні аспекти мовленнєвого онтогенезу.

Мета статті – представити результати психолінгвістичної діагностики дітей п'яти років та описати особливості й рівні їхнього мовленнєво-діяльнісного розвитку.

Методи та матеріали дослідження

Дослідження мовленнєвої діяльності дітей п'яти років, котрі розвиваються в нормі, проведено нами поопераційно за п'ятьма

критеріями: мотиваційний, інтенціональний, цілеутворювальний, внутрішньо-програмувальний, структурно-граматичний – і відповідними їм показниками (Калмикова, 2011).

У дослідженні, по-перше, з'ясовувалися ті труднощі, які виникають у дітей у процесі побудови довільних, цілеспрямованих висловлювань: визначався той з компонентів функціональної системи усного монологічного мовлення, який відстає у розвитку, що ускладнює процес опанування дитиною мовленнєвої діяльності; по-друге, урахувалися особливості формування у дітей публічного говоріння як вищої психічної функції, його динамічна організація.

Мета діагностування усного мовлення старших дошкільників полягала у встановленні стану, особливостей і рівнів їхнього мовленнєво-діяльнісного розвитку. До основних завдань психолінгводиagnostики віднесено: 1) дослідження особливостей мовленнєвих операцій (внутрішніх і зовнішніх); 2) визначення зони найближчого мовленнєвого розвитку дітей цього віку.

Експериментом були охоплені діти, котрі відвідують ДНЗ. За допомогою п'яти методик і комплексу відповідних способів аналізувалися їхні висловлювання. Визначалися труднощі мотиваційного, інтенційного, цілеутворювального, смислового, семантичного і граматичного характеру в породженні мовлення. Вивчення мовленнєвої діяльності здійснювалося за допомогою психологічних і психолінгвістичних методів вивчення мовленнєво-діяльнісного онтогенезу.

Результати дослідження

Загальна характеристика **методів і діагностичних методик** обсервації стану розвитку мовленнєвої діяльності дітей п'яти років представлена таким чином:

1. *Вивчення особливостей операцій виникнення мовленнєвих мотивів*: 1. Метод створення ситуації вибору: ігрова ситуація «Біржа праці». *Мета*: виявлення дітей, котрі обрали серед запропонованих видів діяльності саме мовленнєву діяльність. 2. Методи безпосереднього діагностування мотивів (Раєвський, 2000; Гуревич, 1997) – презентація різних за значущістю мотивів. Вибір досліджуваними найбільш значущих для них мотивів. *Мета*: встановлення мотивів. 3. Проективні методики (Акімова, 1988). *Мета*: визначення мотивації. 4. Опитування

дітей за запитаннями, передбаченими опитувальником. *Мета:* з'ясування, чи пов'язані спонукання дітей експериментатором до мовлення із задоволенням їхніх потреб; чи усвідомлюють вони причину, що лежить в основі мовленнєвих вчинків; наскільки стійкі мотиви. 5. Аналіз суджень дітей про переваги розповіді перед іншими видами діяльності і причини їхнього говоріння. *Мета:* врахування даних, не передбачених опитувальником. 6. Контент-аналіз. *Мета:* вимірювання мотивації мовлення дітей, з'ясування того, чи мають їхні висловлювання характер орієнтації на досягнення результату в мовленні. 7. Методика з визначення домінування певного мотиву в потребово-афективній сфері дитини (Гуткіна, 2000). *Мета:* визначення домінування мовленнєвого мотиву. 8. Аналіз висловлювань щодо розкриття дошкільниками теми висловлювання до кінця. *Мета:* з'ясування стійкості мовленнєвого мотиву.

II. *Вивчення особливостей інтенціональних операцій:*

1. *Метод інтеннт-аналізу*, запропонований (Павлова, 2012). *Мета:* розкриття нерозривного зв'язку змісту мовлення дошкільників з їхніми устремліннями в акті говоріння. 2. *Метод аналізу пояснень* дітей щодо їх устремлінь і бажання створювати тексти, відкрито виражених і прихованих неусвідомлюваних намірів. *Мета:* відтворення інтенцій, що приховуються за мовленням дітей. 3. *Метод аналізу текстів* висловлювань дітей. *Мета:* моделювання «інтенціонального простору» висловлювань дітей – сукупності ієрархізованих «інтенцій та інтенціональних структур, що властиві цій сфері комунікації і утворюють її основу» (Павлова, 2012). 4. *Метод реконструкції інтенціонального простору* висловлювань дітей. *Мета:* з'ясування інтенціональної спрямованості дитини-мовця, мовленнєвих інтенцій. 5. *Аналіз продукування висловлювань* як результату вияву дитячих мовленнєвих потреб і комунікативної мотивації, що породжує мовленнєву інтенцію. *Мета:* визначення наявності самостійного задуму. 6. *Аналіз змісту прямої експлікації* дітьми своїх мовленнєвих і немовленнєвих намірів. *Мета:* визначення наявності самостійного задуму. 7. *Бесіди з дітьми*, спрямовані на з'ясування того, чим має закінчуватися висловлювання, чим завершилися події. *Мета:* з'ясування наявності образу результату говоріння. 8. *Метод експертної оцінки*. *Мета:* встановлення мовленнєвих мотивів, намірів і цілей.

III. Вивчення особливостей операцій цілеутворення:

1. *Метод співпраці* з дітьми із спільною постановкою мети висловлювань (на задану тему). *Мета*: визначення способів регуляції процесу формування мети і відображення цілей.
2. *Метод бесіди* з дошкільниками. *Мета*: з'ясування того, про що дитина хоче розповісти, чим має закінчуватися подія, про яку йтиметься. Визначення регульованості процесу мовлення мотивом: чи стає образ передбачуваного результату висловлювання метою, чи спрямовує дію і визначає вибір способів його здійснення.

IV. Вивчення особливостей операцій граматичного

- структурування*: 1. *Метод тестування*: а) використання двох блоків тестів з одним радикалом: синтаксичні завдання на досить точне відтворення мовленнєвих явищ, що досліджуються. *Мета*: визначення специфіки операцій граматичного структурування речень і висловлювань (розповідей, описів, міркувань); б) *використання тестів із двома радикалами*, що діагностують як операції граматичного структурування, так і операції внутрішнього програмування (Лурія, 1947; Цветкова, 2001). *Мета*: отримання попередніх даних (пілотажний експеримент) про внутрішнє програмування. 2. *Метод якісного і кількісного аналізу* речень і висловлювань, побудованих дітьми. *Мета*: встановлення певного рівня сформованості у дітей операцій граматичного структурування (типові помилки, різноманітність граматичних структур та способів міжфразового зв'язку, труднощі у доборі слів за формою залежно від типу висловлювання). 3. *Метод якісного аналізу* граматичних труднощів дітей. 4. *Лінгвостатистичний метод*. *Мета*: визначення співвідношення видів речень, слів за частинами мови в реченнях, розподіл членів речення у фразах, розподіл членів речення у відсотках, розподіл частин мови при вираженні головних і другорядних членів речення, розподіл членів речення за способами їх вираження, співвідношення логіко-граматичних членів речення у дитячому мовленні, розподіл відмінків у мовленнєвих структурах. 5. *Пілотажний експеримент*, метод співпраці з дітьми. *Мета*: віднайдення зони найближчого розвитку операцій граматичного структурування.

V. Вивчення особливостей операцій внутрішнього

- програмування*: 1. *Метод використання тестів з одним радикалом* при поступовому ускладненні вимог до внутрішнього програмування і самостійному виконанні дітьми мовних завдань

(Лурія, 1947; Ахутіна, 2002;). *Мета*: визначення програмованості, цілісності і зв'язності мовлення дітей: а) *перший модуль* тестових завдань. *Мета*: вивчення особливостей програмування фраз (речень); б) *другий модуль* тестових завдань. *Мета*: вивчення особливостей програмування висловлювань. 2. *Метод використання тестів* з двома радикалами. *Мета*: отримання даних про здатність дітей об'єднувати слова у речення: 1) за смислом і 2) граматично. 3. *Нейропсихологічний метод*, розроблений (Лурія, 1947; Цветкова, 2001). *Мета*: визначення специфіки операцій граматичного структурування та вибору слів за формою і внутрішнього програмування та з'ясування особливостей (частково відображених в аналізованих текстах) мотиваційних, інтенціональних і цілеутворювальних операцій. 4. *Функціональний факторний аналіз* мовленнєвої функції, запропонований (Ахутіна, 2002). *Мета*: виявлення у дошкільників специфіки внутрішньо- і зовнішньомовленнєвих операцій, «близьких за органічною функціональною генезою, топікою та фактором (єдиним принципом роботи)» – (Ахутіна, 2002). 5. *Синдромний аналіз* (Ахутіна, 2002). *Мета*: встановлення відставання у розвитку внутрішньомовленнєвих компонентів та виокремлення вторинних змін і компенсацій. 6. *Метод порівняння* нормативно розвинених у мовленнєвому сенсі дітей з тими, хто дещо відстає від них. *Мета*: вивчення типології низької дитячої мовленнєвої норми; верифікація нейропсихологічного і психолінгвістичного «діагнозу» (Ахутіна, 2002). 7. *Метод якісного аналізу* труднощів програмування при виконанні однофакторних тестів. *Мета*: виявлення особливостей смислового синтаксування і вибору смислів у внутрішньому мовленні, семантичного синтаксування і вибору мовних значень. 8. *Методи статистичного опрацювання* результатів дослідження. *Мета*: отримання квантитативних даних для пояснення особливостей мовленнєвого онтогенезу.

Діагностування сформованості у дітей мовленнєвих операцій здійснювалося через спеціально розроблені комунікативні завдання, тести, ігри, що вимагали від них самостійності й активності в реалізації мовлення як діяльності. Тексти, створені дітьми за завданням експериментатора, і є результатом їхнього довільного, мотивованого, цілеспрямованого, програмованого, навмисного, свідомого мисленнєво-мовленнєвого творення. Саме в них найяскравіше відображаються логічні операції граматичного

структурування, співвідносні з умовами, вони є способами виконання дій.

Результати дослідження

Загальне психологічне і психолінгвістичне (нейропсихологічне і лінгвостатистичне) дослідження породження дитячого мовлення дало змогу визначити рівні, типові особливості й індивідуальні відмінності у розвитку мовленнєвих операцій дітей (див. : табл. 1).

Таблиця 1

Стан розвитку мовленнєвих операцій у дітей п'яти років (у %)

№	Мовленнєві операції	Рівні розвитку мовленнєвих операцій				
		Високий	Достатній	Середній	Низький	
1.	Виникнення мотиву	11	22	49	18	
2.	Виникнення інтенцій	9	23	47	21	
3.	Цілеутворення	10	22	51	17	
4.	Грамаітичне структурування	11	26	53	10	
5.	Внутрішнє програмування	фраз	20	43	16	21
		розповідей	9	20	52	19
		описів	10	22	61	7
		міркувань	8	14	54	24
6.	Середній показник розвитку за рівнями сформованості	11	24	47,9	17,1	

Аналіз показав, що кожному рівню розвитку мовленнєвої діяльності відповідають особливі психологічні й психолінгвістичні характеристики. Так, у дітей, розвиток мовлення яких віднесено до *високого рівня* (11%), наявні стійкі й самостійні мотиви, пов'язані з бажанням більш чітко сформулювати думку, самостійні задуми і образи передбачуваного результату висловлювання, які є усвідомлюваними і пов'язуються з мотивами мовлення. Вони мають сформовані операції грамаітичного структурування і вибору слів за формою в обсязі, достатньому для здійснення мовленнєвої діяльності в цьому віці. Ці дошкільники, поперше, оперативно здійснюють у процесі говоріння пошук доречної грамаітичної структури і лексем, зумовлений успішним розгортанням смислового змісту, тобто розвитком внутрішнього програмування, а також міцним для цього віку утриманням програми висловлювання. По-друге, за потреби уточнення змісту мовлення, вони порівнюють спрограмоване і висловлене, успішно добудовують або переглядають і змінюють програми окремих висловлювань.

У дітей, мовлення яких співвіднесене з *достатнім рівнем розвитку* (24%), мотиви не досить стійкі, не завжди самостійні

і, як правило, неусвідомлені. Спонукають цих дітей і визначають вибір ними спрямованості мовленнєвої діяльності здебільшого не мовленнєві, а ігрові, пізнавальні, життєдіяльнісні мотиви та прагнення до встановлення контакту. Діти мають самостійні задуми, але не завжди уявляють образи передбачуваних результатів висловлювань, не пов'язують їх із системою своїх мотивів. У них розвинені операції граматичного структурування і вибору слів за формою на достатньому для спілкування, типовому для п'ятирічних дітей рівні, але він ще не відповідає завданням здійснення повноцінної мовленнєвої діяльності. У дітей з такою розвиненістю операцій граматичного структурування зв'язки слів одноманітні, збіднені на флексії і прийменники. Вони зазнають труднощів у плавному автоматичному *виборі* лексем при побудові висловлювань, вживають слова та їх форми, які хоч і перебувають в її активному словникові, але не спроможні точно відтворити задум. Цим дітям важко розгортати смисловий зміст висловлювання, вони не звіряють результати мовленнєвого акту з його вихідним задумом, доволі не рефлексують своє мовлення, проте спонтанно перебудовують перші невдалі варіанти програми висловлювання. Виконуючи операції добору слів з урахуванням їх синтагматичних характеристик, діти без ускладнень здійснюють пошук першого і другого слова (іменника – у ролі підмета й дієслова – у функції присудка). Але через слабку сформованість синтагматичних зв'язків між словами, що використовуються як другорядні члени речення, діти добирають лексеми із свого активного (але збідненого) словника, не враховуючи ймовірні характеристики слів при появі їх у тому чи іншому контексті. Добір третього, четвертого, а інколи й п'ятого слова в ролі другорядного члена речення здійснюється з паузами, займає певний час і не веде до завершення речення. Проте дехто з дошкільників намагався (інколи й успішно) перебудувати програму окремого висловлювання, аби завершити речення, висловити точніше думку. Збої в утриманні програми починаються при вираженні якості об'єкта. Менший, ніж потрібно для реалізації мовленнєвих дій, досвід у побудові висловлювань шляхом внутрішнього програмування й подальшого синтаксичного розгортання дошкільнята компенсують завдяки стереотипним, автоматизованим фразам, перенесеним ними з діалогічного розмовного мовлення з властивим йому побутовим

стилем, із казок. Проте компенсаторні способи продукування мовлення використовуються ними не завжди і не протягом усього висловлювання. Дошкільники намагаються розгортати внутрішню програму, слідкуючи за повнотою реалізації смислу свого висловлювання, вносити (хоч і не завжди конструктивно і результативно) корективи в неї завдяки «вислуховуванню себе» у процесі говоріння в результаті спонтанного контролю. Внутрішньомовленнєві операції дітей з достатнім рівнем мовлення мають рецесивний і спорадичний характер.

Мовлення дітей (47,9%), сформованість якого нижча від достатнього рівня, віднесено нами до *середнього рівня*, що є недостатнім за якістю й інтенсивністю мовленнєвих операцій. Ми його назвали ще *евентуальним*, тобто можливим як достатній або високий ступінь якості мовлення за певних умов формування, за відповідних психодідактичних обставин. У цих дошкільників мотивом висловлювання є вимога або звернення до них під час спілкування. Їх мотиви нестійкі, несамотійні, не пов'язані зі смислоформуванням. До того дітьми не усвідомлюються причини, що зумовлюють говоріння. У них, як правило, відсутні задум висловлювання, самотійність його прогнозування. Діти зазнають труднощів в оформленні речень, завершенні їх, роблять помилки в узгодженні й особливо в керуванні – граматичних зв'язках слів у реченнях. Флексії і прийменники вживаються ними факультативно. Добір (а не пошук, вибір) слів, актуалізація потрібної лексеми забирають багато часу і зусиль. Діти не в змозі творчо перефразувати себе у процесі висловлювання, доречно завершувати його. Внутрішнє програмування речень залишається у дошкільників, віднесених до цього рівня, або надто недосконалим, або не сформованим узагалі. Тому під час своїх висловлювань діти на певний час затримують мовлення, роблять паузи, не закінчують фрази.

Мовлення дітей, віднесене нами до *низького рівня розвитку* (17,1%), не відповідає завданням реалізації мовленнєвих операцій. Їхнє говоріння занадто багатослівне та недостатньо змістовне. Дехто з дітей узагалі не висловлюється і не відповідає на поставлені запитання, що обумовлено обмеженістю їхніх комунікативних потреб, нестійкістю мотивів, примітивними конкретними інтенціями, відсутністю самотійного задуму. Операції граматичного структурування сформовані у них на надто

низькому рівні, що спричиняє затримку в розвитку внутрішнього програмування.

Дискусії (обговорення результатів)

Розвиток мовленнєвої діяльності дітей п'яти років залежить, як засвідчив експеримент, від своєчасної сформованості в них потреби в ідеальному предметі – смислоформуванні і смислоформулюванні, а також детермінований виникненням мотивації досягнення: стійких, самостійних, усвідомлюваних мовленнєвих мотивів і причин, які лежать в основі мовленнєвих вчинків. Мовленнєва діяльність дітей доконується, якщо виникає мовленнєва мотивація, що породжує мовну інтенцію, а отже, утворюється «образ результату» (Міллер, 1965), необхідний для досягнення конкретного результату: створення висловлювання.

Мовленнєво-діяльнісний онтогенез дошкільнят зумовлений також як розвитком їхньої інтенціональної спрямованості на партнерів з комунікації, на навчально-мовленнєві завдання та навчально-мовленнєву діяльність; так і односпрямованістю та стійкістю мовленнєвих інтенцій, наявністю в них мовленнєвих задумів і образів результатів прогнозованих висловлювань.

Виформовування у дітей цього віку мовлення як діяльності залежить і від розвиненості самостійної довільної регуляції мовленнєвого цілеутворення, усвідомлюваного відображення мети говоріння та здійснюваного зв'язку способу прогнозованого результату висловлювання з його мотивом.

Мовленнєва діяльність дошкільників розвивається, якщо їхнє внутрішнє мовлення починає приймати участь в розгортанні думки в усне висловлювання в акті говоріння і навпаки, згортанні сприйнятого висловлювання при аудіюванні мовлення. Реалізація мовленнєвої діяльності дітей п'яти років залежить і від рівня розвиненості: 1) операцій внутрішнього програмування висловлювання; 2) здатності фіксувати внутрішньою програмою зміст як всього висловлювання, так і окремих його фрагментів; 3) операцій використання внутрішньомовленнєвої програми як основи для лексико-граматичного розгортання висловлювання, для зв'язування результатів мовленнєвого акту з його задумом, як спосіб утримання попереднього й упередження подальшого змісту висловлювання; 4) спроможності зберігати програму в пам'яті.

І нарешті, розвиток мовленнєвої діяльності дітей цього віку детермінований рівнем сформованості мовної компетенції щодо граматичного структурування мовлення, здатності передавати будь-які відношення, а саме: каузальні зв'язки, послідовність чи одночасність подій – неситуативно, тобто за допомогою тих зовнішніх мовних засобів, які відразу повно і точно відтворюють ці зв'язки, тобто адекватно їх уявному образу, що є показниками (подавання ситуативності мовлення, властивого дошкільнятам, і становлення у них контекстного мовлення).

Висновки

Розроблена нами методика та методи аналізу мовлення дітей п'яти років надала можливість виявити як їхні вікові мовленнєво-діяльнісні особливості й індивідуальні відмінності, так і нерівномірність в розвитку різних мовленнєвих операцій і неодноразовість їх початкового функціонування; встановити властиві їм рівні сформованості мовлення (високий – 11 %, достатній – 24 %, середній – 47,9 %, і низький – 17,1 %). Проведений експеримент дає підстави зазначити наступне: мовлення дітей п'яти років у переважній більшості дошкільників (89 %) має спонтанний і ситуативний характер; воно здебільшого, мимовільне, ненавмисне, неусвідомлене, (осмислюється лише його зміст), невідрефлексоване, майже неконтрольоване. Розгорнуті висловлювання дітей розвиваються в цьому віці на основі спонтанної рефлексії над мовленням та їхніх природних металінгвістичних здібностей за наявності мовленнєвого середовища з високим розвивальним потенціалом. Щодо мовлення як діяльності, то його ознаки вже починають виявлятися в 11 % дітей п'ятирічного віку, віднесених нами до високого рівня розвитку, що дає підстави вважати цей вік чутливим для здійснення психолінгводидактичних впливів. Мовленнєві операції, якими володіють 11 % п'ятирічок (високий рівень), є для решта дітей з інших рівнів розвитку (89 %) зоною найближчого мовленнєвого розвитку.

Перспективи подальших досліджень полягають у вивченні стану розвитку мовленнєвої діяльності дітей шести років після впровадження психолінгводидактичних технологій.

Література:

- Акимова, Е. П. (1988). Синтаксический способ организации сознания в онтогенезе речевой деятельности / Е. П. Акимова // Языковое сознание : тезисы IX Всесоюзн. симпозиума по психолінгвістике и теории коммуникации (Москва, 2-4 июня 1988). – М. – С. 7-8.
- Ахутина, Т. В. (2002). Нейролінгвістический анализ динамической афазии. О механизмах построения высказывания / Татьяна Васильевна Ахутина. – М. : Теревинф, 144 с.
- Ахутина, Т. В. (1989). Порождение речи. Нейролінгвістический анализ синтаксиса / Татьяна Васильевна Ахутина – М. : Изд-во Моск. ун-та, 215 с.
- Гуткина, Н. И. (2000). Психологическая готовность к школе / Нина Ивановна Гуткина. – [3-е изд., перераб. и доп.]. – М. : Академический проект, 184 с. – (Руководство практического психолога).
- Гуревич, К. М. (1997). Психологическая диагностика: учебное пособие / Под ред. К. М. Гуревича и Е.М. Борисовой – М. : Изд-во УРАО, 304 с.
- Калмикова, Л. О. (2011). Психологія розвитку мовленнєвої діяльності дітей дошкільного віку : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. псих. наук : спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / Лариса Олександрівна Калмикова. – К., 49 с.
- Лурия, А. Р. (1947). Травматическая афазия / Александр Романович Лурия. – М.: Изд-во АМН, 367 [1] с.
- Миллер, Дж. (1965). Планы и структура поведения / Дж. Миллер, Е. Галантер, К. Прибрам ; пер. с англ. О. Виноградовой, Е. Хомской ; общ. ред. и предисл. А. Н. Леонтьева, А. Р. Лурия. – М. : Прогресс, 238 с.
- Павлова, Н. Д., Григор'єва А. А. (2012). Інтенціональні основи вибору засобів мовленнєвого впливу (на прикладі мас-медійного дискурсу) / Н. Д. Павлова А. А. Григор'єва // Психолінгвістика : [зб. наук. праць ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький держ. пед. ун-т імені Григорія Сковороди»] – Переяслав-Хмельницький: ПП «СКД». – Вип. 10 – С. 92-106.
- Раевский, А. М. (2000). Психологические принципы и методы диагностики мотивации / А. М. Раевский // Психологическая диагностика : учебное пособие / [под ред. К. М. Гуревича, Е. М. Борисовой]. – 2-е изд., испр. – М.: Изд-во УРАО. – С. 143-149.
- Цветкова, Л. С. (2001). Актуальные проблемы нейропсихологии детского возраста. Сб. статей. Ред. Л.С. Цветкова. – М. : МПСИ.

References:

- Akimova, E. P. (1988). Sintaksicheskiy sposob organizatsii soznaniya v ontogeneze rechevoy deyatel'nosti [Syntactic way of organizing consciousness in ontogenesis of speech activity]. *Yazyikovoie soznani : tezisy IX Vsesoyuzn. simpoziuma po psiholingvistike i teorii kommunikatsii* (Moskva, 2-4 iyunya 1988). Moskva. [in Russian].
- Ahutina, T. V. (2002). *Neyrolingvisticheskiy analiz dinamicheskoy afazii* [Neurolinguistic analysis of dynamic aphasia. On mechanisms of utterance building]. M. : Terevinf. [in Russian].
- Ahutina, T. V. (1989). *Porozhdenie rechi. Neyrolingvisticheskiy analiz sintaksisa* [Speech production. Neurolinguistic analysis of syntax]. M. : Izd-vo Mosk. un-ta. 215 s.
- Gutkina, N. I. (2000). *Psihologicheskaya gotovnost k shkole* [Psychological readiness for school]. M. : Akademicheskii proekt. [in Russian].

- Gurevich, K. M. (1997). *Psihologicheskaya diagnostika [Psychological diagnosis]*. M. : Izd-vo URAO. [in Russian].
- Kalmykova, L. O. (2011). *Psixologiya rozvytku movlennyeyoyi diyalnosti ditej doshkil'nogo viku [Developmental psychology of preschoolers' speech activity]. Avtoref. diss. na soiskanie d-ra psihol. nauk : spets. 19.00.07 pedagogichna ta vikova psihologiya*. Kyiv. 53 s. [in Ukrainian].
- Luriya, A. R. (1947). *Travmaticheskaya afaziyaю. [Traumatic aphasia]*. M. : Izd-vo AMN. [in Russian].
- Miller, Dzh., Galanter, E. & Pribram, K. (1965). *Planyi i struktura povedeniya [Plans and the structure of behavior]*. M. : Progress. [in Russian].
- Pavlova, N. D. (2007). *Metod intent-analiza v izuchenii diskursa. [International basics of tools selection for influence of speech]*. *Gumanitarniy visnik, 12*. [in Ukrainian].
- Raevskiy, A. M. (2000). *Psihologicheskie printsipy i metody diagnostiki motivatsii. [Psychological principles and methods of motivation diagnosis]*. *Psihologicheskaya diagnostika : K. M. Gurevicha, E. M. Borisovoy (red.)*. M. : Izd-vo URAO. [in Russian].
- Tsvetkova, L. S. (2001). *Aktualnyie problemy neyropsihologii detskogo vozrasta. [Actual problems of pediatric neuropsychology]*. (Red.) L. S. Tsvetkova. – M. : MPSI. [in Russian].

Поштова адреса установи:

ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»
вул. Сухомлинського 30
Київська обл.,
Україна,
08401

Стаття постуила до редакції 05.09.2015